

KAZALO VSEBINE

0	UVOD.....	25
1	RAZVIJANJE SPORAZUMEVALNE ZMOŽNOSTI V VEČ JEZIKIH – STVARNOST JEZIKOVNO MEŠANIH OKOLIJ.....	33
1.1	Raziskovanje razvijanja sporazumevalne zmožnosti v več jezikih.....	34
1.2	Razvijanje sporazumevalne zmožnosti v več jezikih – vrednota sodobne družbe	36
1.3	Večjezičnost kot individualni in družbeni pojav	37
1.4	Večjezičnost kot stvarnost jezikovno mešanih okolij	38
1.5	Večjezičnost in jeziki v stiku	39
1.6	Večjezičnost in jezikovna raba	40
1.7	Večjezičnost in jezikovno načrtovanje.....	43
1.8	Večjezičnost in jezikovna politika	45
1.9	Večjezičnost in izobraževanje.....	47
2	RAZVIJANJE SPORAZUMEVALNE ZMOŽNOSTI V VEČ JEZIKIH PRI POSAMEZNIKU – JEZIKOVNA SOCIALIZACIJA	57
2.1	Jezikovna socializacija doma in v družini	58
2.2	Jezikovna socializacija v šoli	59
2.3	Jezikovna socializacija med vrstniki in v posameznih skupinah.....	60
3	INTERAKCIJSKI MODEL – OGRODJE ZA PONAZORITEV RAZVIJANJA SPORAZUMEVALNE ZMOŽNOSTI V VEČ JEZIKIH.....	63
3.1	Cumminsov interakcijski model dvojezičnega izobraževanja.....	63
3.2	Uporaba interakcijskega modela pri razumevanju kompleksnosti razvijanja sporazumevalne zmožnosti v izbranem jeziku v jezikovno mešanem okolju .	66

4	RAZVIJANJE SPORAZUMEVALNE ZMOŽNOSTI V SLOVENSKEM JEZIKU V JEZIKOVNO MEŠANEM OKOLJU KANALSKE DOLINE IZ PERSPEKTIVE INTERAKCIJSKEGA MODELA.....	71
4.1	Jezikovno mešano okolje Kanalske doline in razvijanje sporazumevalne zmožnosti v slovenskem jeziku skozi čas.....	72
4.1.1	Raziskava o znanju in rabi dolinskih jezikov med starši in učitelji/vzgojitelji otrok, ki so v šolskem letu 2004/2005 obiskovali vrtce ali prvih pet razredov osnovnih šol v Ukvah, Žabnicah, na Trbižu in v Beli Peči	81
4.1.1.1	Metodološka izhodišča	82
4.1.1.1.1	Vprašalnik	83
4.1.1.1.2	Struktura vzorca	84
4.1.1.1.2.1	Vloga anketiranca v otrokovem življenju	84
4.1.1.1.2.2	Ustanova, na kateri so bili vprašalniki oddani	85
4.1.1.1.2.3	Kraj oddaje vprašalnika.....	85
4.1.1.1.2.4	Spol	86
4.1.1.1.2.5	Starost	87
4.1.1.1.2.6	Poklici	87
4.1.1.1.2.7	Stopnja izobrazbe	89
4.1.1.1.2.8	Kraj bivanja	90
4.1.1.1.2.9	Domačinskost.....	90
4.1.1.1.2.9.1	Čas priselitve.....	92
4.1.1.1.2.10	Narodnost.....	92
4.1.1.1.2.11	Materni jezik	93
4.1.1.2	Analiza podatkov in razprava	111
4.1.1.2.1	Pridobljena jezikovna znanja.....	111
4.1.1.2.1.1	Učenje dolinskih jezikov in angleščine v organiziranem izobraževalnem procesu	112
4.1.1.2.1.2	»Učenje« dolinskih jezikov (in angleščine) iz okolja	113
4.1.1.2.2	Raba dolinskih jezikov	114
4.1.1.2.2.1	Pogostost rabe dolinskih jezikov.....	125
4.1.1.2.3	Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali znati prebivalci Kanalske doline	126
4.1.1.2.3.1	Razlogi za znanje posameznih jezikov v Kanalski dolini.....	134
4.1.1.2.4	Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali poučevati v šolah Kanalske doline	143
4.1.1.2.4.1	Razlogi za učenje posameznih jezikov v Kanalski dolini	151
4.1.1.2.5	Znanje dolinskih jezikov	157
4.1.1.2.5.1	Znanje drugih dolinskih jezikov v primerjavi z italijanščino po posameznih spretnostih.....	169
4.1.1.2.5.2	Razumevanje zapisanega besedila v dolinskih jezikih	189
4.1.1.2.5.3	Razumevanje govornega besedila v dolinskih jezikih	199
4.1.1.3	Aktualna spoznanja in vprašanja	208
4.2	Pouk slovenskega jezika v šolskem letu 2003/2004	210
4.2.1	Učni program	214
4.2.2	Učiteljeva stališča in pričakovanja.....	217

4.3 Študija primerov.....	219
4.3.1 Vodeni pogovori s starši.....	220
4.3.2 Jezikovna znanja otrok glede na izpričane jezikovne prakse staršev in učiteljčina opažanja.....	237
4.3.2.1 Prvi otrok.....	238
4.3.2.2 Drugi in peti otrok.....	238
4.3.2.3 Tretji otrok.....	240
4.3.2.4 Četrti otrok.....	241
4.3.3 Pridobljeno jezikovno znanje v slovenskem jeziku.....	242
4.3.3.1 Sprotno preverjanje znanja.....	243
4.3.3.2 Preverjanje (pridobljenega) korpusa slovenskega jezika ob koncu šolskega leta.....	246
4.3.3.2.1 Možganska nevihta.....	247
4.3.3.2.1.1 Metodološki okvir.....	247
4.3.3.2.1.1.1 Izvedba testa.....	248
4.3.3.2.1.1.2 Analiza podatkov in razprava.....	248
4.3.3.2.1.1.2.1 Ukve, prvi razred.....	248
4.3.3.2.1.1.2.2 Ukve, drugi razred.....	250
4.3.3.2.1.1.2.3 Ukve, tretji razred.....	252
4.3.3.2.1.1.2.4 Ukve, četrti razred.....	253
4.3.3.2.1.1.2.5 Žabnice, četrti razred.....	255
4.3.3.2.1.1.2.6 Ukve, peti razred.....	257
4.3.3.2.1.1.2.7 Žabnice, peti razred.....	258
4.3.3.2.1.1.2.8 Bela Peč, prvih pet razredov.....	259
4.3.3.2.1.1.3 Sklepne ugotovitve.....	260
4.3.3.2.2 Asociativni test.....	263
4.3.3.2.2.1 Metodološki okvir.....	263
4.3.3.2.2.1.1 Izvedba testa.....	264
4.3.3.2.2.2 Analiza podatkov in razprava.....	265
4.3.3.2.2.2.1 Količinska razčlemba podatkov.....	265
4.3.3.2.2.2.1.1 Tretji razred.....	265
4.3.3.2.2.2.1.2 Četrti razred.....	269
4.3.3.2.2.2.1.3 Peti razred.....	271
4.3.3.2.2.2.2 Razčlemba podatkov po vsebini.....	278
4.3.3.2.2.2.2.1 Tretji razred.....	278
4.3.3.2.2.2.2.2 Četrti razred.....	282
4.3.3.2.2.2.2.3 Peti razred.....	287
4.3.3.2.2.3 Sklepne ugotovitve.....	291
5 SKLEP.....	295
6 POVZETEK/RIASSUNTO/SUMMARY/.....	303
7 LITERATURA.....	311
7.1 Uporabljena literatura.....	311
7.2 Splošna literatura.....	323
Stvarno in imensko kazalo.....	333

KAZALO SLIK

Slika 1: Površinska in globinska raven jezikovnega znanja	48
Slika 2: Modeli jezikovne organizacije dvojezičnega pouka.....	53
Slika 3: Interakcijski model dvojezičnega izobraževanja	64
Slika 4: Razvijanje sporazumevalne zmožnosti	66
Slika 5: Anketiranci glede na vlogo v otrokovem življenju.....	85
Slika 6: Ustanova, na kateri so bili vprašalniki oddani.....	85
Slika 7: Kraj, v katerem so bili vprašalniki oddani	86
Slika 8: Spol anketirancev.....	86
Slika 9: Starost anketirancev.....	87
Slika 10: Anketiranci po poklicih glede na potrebo po znanju jezikov	88
Slika 11: Ukovski anketiranci po poklicih glede na potrebo po znanju jezikov	88
Slika 12: Izobrazbena struktura staršev in vzgojiteljev/učiteljev.....	89
Slika 13: Kraj bivanja anketirancev.....	90
Slika 14: Domačinskost anketirancev.....	91
Slika 15: Čas priselitve.....	92
Slika 16: Materni jezik anketirancev (kombinacije)	94
Slika 17: Materni jezik skozi rodove (kombinacije).....	94
Slika 18: Materni jezik anketirancev (posamezni jeziki).....	96
Slika 19: Materni jezik skozi rodove (posamezni jeziki)	97
Slika 20: Materni jezik staršev skozi rodove	98
Slika 21: Materni jezik učiteljev skozi rodove	99
Slika 22: Materni jezik anketirancev po kraju oddaje vprašalnika	100
Slika 23: Materni jezik skozi rodove med ukovškimi anketiranci	100
Slika 24: Materni jezik skozi rodove med ukovškimi starši	102
Slika 25: Prenos slovenske materinščine pri anketirancih glede na spol	103
Slika 26: Prenos nemške materinščine pri anketirancih glede na spol	104
Slika 27: Prenos furlanske materinščine pri anketirancih glede na spol.....	104
Slika 28: Prenos italijanske materinščine pri anketirancih glede na spol.....	104
Slika 29: Prenos slovenske materinščine pri partnerjih glede na spol	105
Slika 30: Prenos nemške materinščine pri partnerjih glede na spol	106
Slika 31: Prenos furlanske materinščine pri partnerjih glede na spol	106
Slika 32: Prenos italijanske materinščine pri partnerjih glede na spol.....	106
Slika 33: Prenos slovenske materinščine pri anketirancih iz Ukev glede na spol.....	107
Slika 34: Prenos italijanske materinščine pri anketirancih iz Ukev glede na spol.....	107
Slika 35: Prenos slovenske materinščine pri partnerjih ukovških anketirancev glede na spol	108

Slika 36: Prenos furlanske materinščine pri partnerjih ukovških anketirancev glede na spol	108
Slika 37: Prenos slovenske materinščine pri partnerjih ukovških anketirancev glede na spol	109
Slika 38: Materni jezik anketirancev glede na domačinskost	109
Slika 39: Prenos materinščine skozi generacije med anketiranci, rojenimi v Kanalski dolini	110
Slika 40: Prenos materinščine skozi generacije med ukovškimi anketiranci, rojenimi v Kanalski dolini	110
Slika 41: Učenje dolinskih jezikov in angleščine v organiziranem izobraževalnem procesu	112
Slika 42: Jeziki, naučeni iz okolja	113
Slika 43: Raba dolinskih jezikov	116
Slika 44: Raba dolinskih jezikov med starši	116
Slika 45: Raba dolinskih jezikov med učitelji	117
Slika 46: Raba slovenskega jezika glede na slovensko materinščino	118
Slika 47: Raba slovenskega jezika glede na materinščino	118
Slika 48: Sporazumevanje v slovenščini glede na slovensko materinščino po spolu	119
Slika 49: Sporazumevanje v slovenščini glede na slovensko materinščino po domačinskosti	119
Slika 50: Sporazumevanje v slovenščini glede na slovensko materinščino po kraju oddaje vprašalnika	120
Slika 51: Raba dolinskih jezikov pri sporazumevanju med ukovškimi anketiranci ...	121
Slika 52: Raba dolinskih jezikov pri sporazumevanju med ukovškimi starši	122
Slika 53: Raba slovenskega jezika glede na slovensko materinščino – primerjava med celotnim vzorcem in ukovško populacijo	122
Slika 54: Raba slovenskega jezika glede na materinščino med ukovškimi anketiranci	123
Slika 55: Sporazumevanje v slovenščini glede na slovensko materinščino po spolu med ukovškimi anketiranci	124
Slika 56: Sporazumevanje ukovških anketirancev v slovenščini glede na slovensko materinščino po domačinskosti	124
Slika 57: Pogostost rabe dolinskih jezikov pri sporazumevanju z različnimi sogovorniki	125
Slika 58: Pogostost rabe dolinskih jezikov pri sporazumevanju med ukovškimi anketiranci	126
Slika 59: Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali znati prebivalci Kanalske doline	127

Slika 60: Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali znati prebivalci Kanalske doline, glede na vlogo, ki jo imajo anketiranci v otrokovem življenju.....	128
Slika 61: Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali znati prebivalci Kanalske doline, glede na spol anketirancev.....	128
Slika 62: Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali znati prebivalci Kanalske doline, glede na starost anketirancev.....	129
Slika 63: Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali znati prebivalci Kanalske doline, glede na poklic anketirancev.....	129
Slika 64: Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali znati prebivalci Kanalske doline, glede na stopnjo izobrazbe anketirancev.....	130
Slika 65: Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali znati prebivalci Kanalske doline, glede na domačinskost.....	130
Slika 66: Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali znati prebivalci Kanalske doline, glede na materni jezik.....	131
Slika 67: Jeziki, ki bi jih po mnenju ukovških anketirancev poleg italijanščine morali znati prebivalci Kanalske doline.....	132
Slika 68: Jeziki, ki bi jih po mnenju ukovških anketirancev poleg italijanščine morali znati prebivalci Kanalske doline, glede na vlogo, ki jo imajo anketiranci v otrokovem življenju.....	133
Slika 69: Jeziki, ki bi jih po mnenju ukovških anketirancev poleg italijanščine morali znati prebivalci Kanalske doline, glede na materni jezik.....	134
Slika 70: Jeziki, ki bi jih po mnenju ukovških anketirancev poleg italijanščine morali znati prebivalci Kanalske doline, glede na domačinskost.....	134
Slika 71: Razlogi za znanje slovenščine in nemščine.....	136
Slika 72: Razlogi za znanje slovenščine glede na vlogo, ki jo imajo anketiranci v otrokovem življenju.....	136
Slika 73: Razlogi za znanje slovenščine glede na materni jezik anketirancev.....	137
Slika 74: Razlogi za znanje furlanščine.....	138
Slika 75: Razlogi za znanje angleščine.....	139
Slika 76: Razlogi za znanje slovenščine in nemščine po mnenju ukovških anketirancev.....	140
Slika 77: Razlogi za znanje slovenščine po mnenju ukovških anketirancev glede na vlogo, ki jo imajo anketiranci v otrokovem življenju.....	140
Slika 78: Razlogi za znanje slovenščine glede na materni jezik med ukovškimi anketiranci.....	141
Slika 79: Razlogi za znanje furlanščine med ukovškimi anketiranci.....	142
Slika 80: Razlogi za znanje angleščine med ukovškimi anketiranci.....	142
Slika 81: Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali poučevati v šolah Kanalske doline.....	143

Slika 82: Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali poučevati v šolah Kanalske doline, glede na vlogo	144
Slika 83: Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali poučevati v šolah Kanalske doline, glede na spol anketirancev.....	145
Slika 84: Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali poučevati v šolah Kanalske doline, glede na starost anketirancev.....	145
Slika 85: Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali poučevati v šolah Kanalske doline, glede na poklic anketirancev	146
Slika 86: Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali poučevati v šolah Kanalske doline, glede na stopnjo izobrazbe anketirancev.....	147
Slika 87: Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali poučevati v šolah Kanalske doline, glede na domačinskost.....	147
Slika 88: Jeziki, ki bi jih poleg italijanščine morali poučevati v šolah Kanalske doline, glede na materni jezik.....	148
Slika 89: Jeziki, ki bi jih po mnenju ukovških anketirancev poleg italijanščine morali poučevati v šolah Kanalske doline.....	149
Slika 90: Jeziki, ki bi jih po mnenju ukovških anketirancev poleg italijanščine morali poučevati v šolah Kanalske doline, glede na vlogo v otrokovem življenju	149
Slika 91: Jeziki, ki bi jih po mnenju ukovških anketirancev poleg italijanščine morali poučevati v šolah Kanalske doline, glede na materni jezik	150
Slika 92: Jeziki, ki bi jih po mnenju ukovških anketirancev poleg italijanščine morali poučevati v šolah Kanalske doline, glede na domačinskost	151
Slika 93: Razlogi za učenje slovenščine	152
Slika 94: Razlogi za učenje slovenščine glede na vlogo, ki jo imajo anketiranci v otrokovem življenju	152
Slika 95: Razlogi za učenje slovenščine glede na anketirancev materni jezik....	153
Slika 96: Razlogi za učenje nemščine	153
Slika 97: Razlogi za učenje furlanščine	154
Slika 98: Razlogi za učenje angleščine	154
Slika 99: Razlogi za učenje slovenščine po mnenju ukovških anketirancev	154
Slika 100: Razlogi za učenje slovenščine po mnenju ukovških anketirancev glede na vlogo, ki jo imajo anketiranci v otrokovem življenju	155
Slika 101: Razlogi za učenje slovenščine glede na materni jezik po mnenju ukovških anketirancev	156
Slika 102: Razlogi za učenje nemščine po mnenju ukovških anketirancev.....	156
Slika 103: Razlogi za učenje furlanščine po mnenju ukovških anketirancev	157
Slika 104: Razlogi za učenje angleščine po mnenju ukovških anketirancev.....	157
Slika 105: Samoocena znanja dolinskih jezikov	158

Slika 106: Srednja vrednost samoocene znanja dolinskih jezikov.....	159
Slika 107: Samoocena znanja dolinskih jezikov pri anketirancih in njihovih ožjih družinskih članih	160
Slika 108: Samoocena znanja dolinskih jezikov glede na vlogo, ki jo imajo anketiranci v otrokovem življenju.....	161
Slika 109: Samoocena znanja dolinskih jezikov glede na domačinskost.....	161
Slika 110: Samoocena znanja dolinskih jezikov glede na materni jezik	162
Slika 111: Samoocena znanja izbranega dolinskega jezika glede na njegovo rabo pri sporazumevanju z različnimi sogovorci.....	163
Slika 112: Samoocena znanja dolinskih jezikov med ukovškimi anketiranci	164
Slika 113: Srednja vrednost samoocene znanja dolinskih jezikov med ukovškimi anketiranci	164
Slika 114: Samoocena znanja dolinskih jezikov med ukovškimi anketiranci in njihovimi ožjimi družinskimi člani (srednja vrednost).....	166
Slika 115: Samoocena znanja dolinskih jezikov glede na vlogo, ki jo imajo anketiranci v otrokovem življenju, med ukovškimi anketiranci.....	166
Slika 116: Samoocena znanja dolinskih jezikov glede na materni jezik med ukovškimi anketiranci	168
Slika 117: Samoocena znanja izbranega dolinskega jezika glede na njegovo rabo pri sporazumevanju z različnimi sogovorci med ukovškimi anketiranci.....	169
Slika 118: Samoocena znanja dolinskih jezikov v primerjavi z italijanščino po posameznih spretnostih.....	170
Slika 119: Samoocena znanja dolinskih jezikov v primerjavi z italijanščino po posameznih spretnostih glede na vlogo, ki jo imajo anketiranci v otrokovem življenju	172
Slika 120: Samoocena znanja slovenščine v primerjavi z italijanščino po posameznih spretnostih glede na materni jezik	173
Slika 121: Samoocena znanja nemščine v primerjavi z italijanščino po posameznih spretnostih glede na materni jezik	173
Slika 122: Samoocena znanja furlanščine v primerjavi z italijanščino po posameznih spretnostih glede na materni jezik	174
Slika 123: Razumevanje dolinskih jezikov glede na materni jezik.....	175
Slika 124: Govorjenje dolinskih jezikov glede na materni jezik.....	175
Slika 125: Branje dolinskih jezikov glede na materni jezik	176
Slika 126: Pisanje dolinskih jezikov glede na materni jezik.....	176
Slika 127: Samoocena znanja dolinskih jezikov po posameznih spretnostih v primerjavi z italijanščino glede na izraženo rabo slovenščine	177

Slika 128: Samoocena znanja dolinskih jezikov po posameznih spretnostih v primerjavi z italijanščino glede na izraženo rabo nemščine	177
Slika 129: Samoocena znanja dolinskih jezikov po posameznih spretnostih v primerjavi z italijanščino glede na izraženo rabo furlanščine.....	178
Slika 130: Samoocena znanja dolinskih jezikov v primerjavi z italijanščino po posameznih spretnostih med ukovškimi anketiranci.....	179
Slika 131: Samoocena znanja dolinskih jezikov v primerjavi z italijanščino po posameznih spretnostih glede na vlogo, ki jo imajo anketiranci v otrokovem življenju, med ukovškimi anketiranci	180
Slika 132: Samoocena znanja slovenščine v primerjavi z italijanščino po posameznih spretnostih glede na materni jezik med ukovškimi anketiranci.....	181
Slika 133: Samoocena znanja nemščine v primerjavi z italijanščino po posameznih spretnostih glede na materni jezik med ukovškimi anketiranci.....	181
Slika 134: Samoocena znanja furlanščine v primerjavi z italijanščino po posameznih spretnostih glede na materni jezik med ukovškimi anketiranci.....	182
Slika 135: Razumevanje dolinskih jezikov glede na materni jezik med ukovškimi anketiranci	183
Slika 136: Govorjenje dolinskih jezikov glede na materni jezik med ukovškimi anketiranci.....	184
Slika 137: Branje dolinskih jezikov glede na materni jezik med ukovškimi anketiranci.....	185
Slika 138: Pisanje dolinskih jezikov glede na materni jezik med ukovškimi anketiranci.....	185
Slika 139: Samoocena znanja dolinskih jezikov po posameznih spretnostih v primerjavi z italijanščino glede na izraženo rabo slovenščine med ukovškimi anketiranci	186
Slika 140: Samoocena znanja dolinskih jezikov po posameznih spretnostih v primerjavi z italijanščino glede na izraženo rabo nemščine med ukovškimi anketiranci	187
Slika 141: Samoocena znanja dolinskih jezikov po posameznih spretnostih v primerjavi z italijanščino glede na izraženo rabo furlanščine med ukovškimi anketiranci	187
Slika 142: Razumevanje zapisanega besedila v dolinskih jezikih	190
Slika 143: Razumevanje zapisanega besedila v dolinskih jezikih (srednja vrednost).....	191

Slika 144: Razumevanje zapisanega besedila v dolinskih jezikih glede na vlogo anketirancev	191
Slika 145: Razumevanje zapisanega besedila v dolinskih jezikih glede na domačinskost.....	192
Slika 146: Razumevanje zapisanega besedila v dolinskih jezikih glede na materni jezik	192
Slika 147: Izpričana raba dolinskih jezikov	193
Slika 148: Razumevanje zapisanega besedila v treh dolinskih jezikih glede na izpričano rabo posameznega jezika	193
Slika 149: Razumevanje zapisanega besedila v dolinskih jezikih med ukovškimi anketiranci.....	194
Slika 150: Razumevanje zapisanega besedila v dolinskih jezikih med ukovškimi anketiranci (srednja vrednost)	195
Slika 151: Razumevanje zapisanega besedila v dolinskih jezikih glede na vlogo med ukovškimi anketiranci.....	195
Slika 152: Razumevanje zapisanega besedila v dolinskih jezikih glede na domačinskost med ukovškimi anketiranci	196
Slika 153: Razumevanje zapisanega besedila v dolinskih jezikih glede na materni jezik med ukovškimi anketiranci	197
Slika 154: Razumevanje zapisanega besedila v treh dolinskih jezikih glede na izpričano rabo posameznega jezika med ukovškimi anketiranci	198
Slika 155: Razumevanje zapisanega besedila v treh dolinskih jezikih glede na izpričano rabo posameznega jezika med ukovškimi anketiranci	199
Slika 156: Razumevanje govornega besedila v dolinskih jezikih	200
Slika 157: Razumevanje govornega besedila v dolinskih jezikih (srednja vrednost).....	200
Slika 158: Razumevanje govornega besedila v dolinskih jezikih glede na vlogo anketiranca	201
Slika 159: Razumevanje govornega besedila v dolinskih jezikih glede na domačinskost	201
Slika 160: Razumevanje govornega besedila v dolinskih jezikih glede na materni jezik	202
Slika 161: Razumevanje govornega besedila v dolinskih jezikih glede na izpričano rabo posameznega jezika	203
Slika 162: Razumevanje govornega besedila v dolinskih jezikih med ukovškimi anketiranci	204
Slika 163: Razumevanje govornega besedila v dolinskih jezikih med ukovškimi anketiranci (srednja vrednost).....	204

Slika 164: Razumevanje govornega besedila v dolinskih jezikih glede na vlogo med ukovškimi anketiranci.....	205
Slika 165: Razumevanje govornega besedila v dolinskih jezikih glede na domačinskost med ukovškimi anketiranci	206
Slika 166: Razumevanje govornega besedila v dolinskih jezikih glede na materni jezik med ukovškimi anketiranci	207
Slika 167: Razumevanje govornega besedila v treh dolinskih jezikih glede na izpričano rabo posameznega jezika med ukovškimi anketiranci.....	208
Slika 168: Razmerje med korpusoma slovenskega in italijanskega jezika v različnih razredih po posameznih domenah	275
Slika 169: Razmerja med korpusi pri opazovanih otrocih po domenah	276
Slika 170: Razmerja med korpusi po domenah pri opazovanem otroku v primerjavi s celotnim vzorcem četrtega razreda ukovške šole	276
Slika 171: Razmerja med korpusi po domenah pri opazovanem otroku v primerjavi s celotnim vzorcem petega razreda ukovške šole.....	277
Slika 172: Razmerja med korpusi po domenah pri opazovanih otrocih v primerjavi s celotnim vzorcem tretjega razreda ukovške šole	277

KAZALO PREGLEDNIC

Preglednica 1: Programi dvojezičnega izobraževanja glede na učinkovitost	50
Preglednica 2: Okvirni načrt za pouk slovenskega jezika v Kanalski dolini v šolskem letu 2003/2004	216
Preglednica 3: Pridobivanje različnih jezikovnih znanj pri izbranih starših: jeziki zgodnjega otroštva, jeziki šolanja in odraščanja	222
Preglednica 4: Jezikovna znanja in prakse izbranih staršev	227
Preglednica 5: Stališča do posameznih dolinskih jezikov	232
Preglednica 6: Stališča do slovenskega jezika	233
Preglednica 7: Razmerje »po slovensko« : »po naše«	234
Preglednica 8: Značilnosti Kanalske doline in njena prihodnost	236
Preglednica 9: O pouku slovenščine v šolskem letu 2003/2004	237
Preglednica 10: Barvanje po navodilih	244
Preglednica 11: Slovnična naloga (opisovanje izbranih predmetov, rastlin in dejavnosti)	244
Preglednica 12: Zapisovanje slišanega besedila	245
Preglednica 13: Naštevane naučenih in usvojenih slovenskih besed ter besednih zvez v prvem razredu v Ukvah	250
Preglednica 14: Naštevane naučenih in usvojenih slovenskih besed ter besednih zvez v drugem razredu v Ukvah	251
Preglednica 15: Naštevane naučenih in usvojenih slovenskih besed ter besednih zvez v tretjem razredu v Ukvah	253
Preglednica 16: Naštevane naučenih in usvojenih slovenskih besed ter besednih zvez v četrtem razredu v Ukvah	254
Preglednica 17: Naštevane naučenih in usvojenih slovenskih besed ter besednih zvez v četrtem razredu v Žabnicah	255
Preglednica 18: Naštevane naučenih in usvojenih slovenskih besed ter besednih zvez v petem razredu v Ukvah	257
Preglednica 19: Naštevane naučenih in usvojenih slovenskih besed ter besednih zvez v petem razredu v Žabnicah	259
Preglednica 20: Naštevane naučenih in usvojenih slovenskih besed ter besednih zvez v Beli Peči	260
Preglednica 21: Primerjava očiščenih odzivov v slovenskem in italijanskem jeziku v tretjem razredu	266
Preglednica 22: Absolutno število ($ N $) in razmerje ($:$) očiščenih odzivov v tretjem razredu	267

Preglednica 23: Delež narečnih besed, interferenc, drugih besednih vrst in pravopisnih napak po posameznih leksikalnih domenah v tretjem razredu.....	269
Preglednica 24: Primerjava očiščenih odzivov v slovenskem in italijanskem jeziku v četrtem razredu	269
Preglednica 25: Absolutno število (N) in razmerje (:) očiščenih odzivov v četrtem razredu.....	270
Preglednica 26: Delež narečnih besed, interferenc, drugih besednih vrst in pravopisnih napak po posameznih leksikalnih domenah v četrtem razredu.....	271
Preglednica 27: Primerjava očiščenih odzivov v slovenskem in italijanskem jeziku v petem razredu	272
Preglednica 28: Absolutno število (N) in razmerje (:) očiščenih odzivov v petem razredu	273
Preglednica 29: Delež narečnih besed, interferenc in pravopisnih napak v petem razredu	274
Preglednica 30: Odzivi v leksikalni domeni dom po pomenskih skupinah (tretji razred).....	279
Preglednica 31: Najpogostejša poimenovanja v posameznem jeziku v leksikalni domeni dom (tretji razred)	279
Preglednica 32: Odzivi v leksikalni domeni šola po pomenskih skupinah (tretji razred).....	280
Preglednica 33: Najpogostejša poimenovanja v posameznem jeziku v leksikalni domeni šola (tretji razred).....	280
Preglednica 34: Odzivi v leksikalni domeni živali po pomenskih skupinah (tretji razred).....	280
Preglednica 35: Najpogostejša poimenovanja v posameznem jeziku v leksikalni domeni živali (tretji razred).....	281
Preglednica 36: Odzivi v leksikalni domeni otrok po pomenskih skupinah (tretji razred).....	281
Preglednica 37: Najpogostejša poimenovanja v posameznem jeziku v leksikalni domeni otrok (tretji razred).....	282
Preglednica 38: Odzivi v leksikalni domeni dom po pomenskih skupinah (četrty razred).....	283
Preglednica 39: Najpogostejša poimenovanja v posameznem jeziku v leksikalni domeni dom (četrty razred)	283
Preglednica 40: Odzivi v leksikalni domeni šola po pomenskih skupinah (četrty razred).....	384

Preglednica 41: Najpogostejša poimenovanja v posameznem jeziku v leksikalni domeni šola (četrti razred).....	284
Preglednica 42: Odzivi v leksikalni domeni živali po pomenskih skupinah (četrti razred).....	285
Preglednica 43: Najpogostejša poimenovanja v posameznem jeziku v leksikalni domeni živali (četrti razred)	285
Preglednica 44: Odzivi v leksikalni domeni otrok po pomenskih skupinah (četrti razred).....	286
Preglednica 45: Najpogostejša poimenovanja v leksikalni domeni otrok (četrti razred).....	287
Preglednica 46: Odzivi v leksikalni domeni dom po pomenskih skupinah (peti razred)	287
Preglednica 47: Najpogostejša poimenovanja v leksikalni domeni dom (peti razred)	288
Preglednica 48: Odzivi v leksikalni domeni šola po pomenskih skupinah (peti razred)	288
Preglednica 49: Najpogostejša poimenovanja v posameznem jeziku v leksikalni domeni šola (peti razred)	289
Preglednica 50: Odzivi v leksikalni domeni živali po pomenskih skupinah (peti razred)	289
Preglednica 51: Najpogostejša poimenovanja v posameznem jeziku v leksikalni domeni živali (peti razred)	290
Preglednica 52: Odzivi v leksikalni domeni dom po pomenskih skupinah (peti razred)	291
Preglednica 53: Najpogostejša poimenovanja v leksikalni domeni otrok (peti razred)	292

0 UVOD

V svetu prehajanj, hitrega prenosa znanj in podatkov, gospodarskih in političnih stikov ter izmenjav je za družbeno dejavnega posameznika znanje več jezikov ne samo nekaj pozitivnega, pač pa samoumevnega in nujnega. Vedno več ljudi je dvo- ali večjezičnih in pri sporazumevanju v vsakdanjem življenju uporablja več jezikov. *Dvo-* ali *večjezičnost*¹ ni več razumljena kot nekaj posebnega in izjemnega in »[b]iti dvo- ali večjezičen ni več odklon/odstopanje [...], ampak nujnost za večino današnjega sveta« (Edwards 1995, 1).

Posledica različnih zgodovinskih, geografskih, demografskih in političnih gibanj so tudi okolja, v katerih sta znanje in raba več jezikov že desetletja, stoletja in tisočletja *vsakdanja praksa*.² Jeziki, ki jih *govorne skupnosti*³ v takšnih okoljih uporabljajo, imajo poleg notranje zvrstne členjenosti (Toporišič 2000, 13–35) različen *status*⁴ na *hierarhični lestvici prestiža*,⁵ glede na število govorcev pa status *jezika večine* ali *manjšine*.⁶ Monografija kot vzorčen primer

-
- 1 Dvojezičnost (angl. *bilingualism*) razumemo kot rabo dveh jezikov ali zmožnost sporazumevanja v dveh jezikih, večjezičnost (angl. *multilingualism*) v ožjem pomenu pa kot rabo več kot dveh jezikov ali zmožnost sporazumevanja v več kot dveh jezikih (Clyne 2000, 302; Crystal 1999, 224). *Večjezičnost* v širšem pomenu razumemo kot nadpomenko prej opredeljenima terminoma, in sicer kot rabo ali zmožnost sporazumevanja v več jezikih. Gre za pojav, ki ga je mogoče obravnavati in opazovati z različnih gledišč. Tako npr. Baker (2003, 3) po Valdés – Figueroi (1994) ugotavlja, da je dvojezičnost mogoče opazovati glede na: 1. starost (vzporedna/zaporedna/pozna dvojezičnost), 2. zmožnost (začetna/receptivna/produktivna dvojezičnost), 3. uravnoveščenost/uravnoteženost med obema jezikoma, 4. razvoj (ascendentna dvojezičnost – razvija se drugi jezik; recisivna dvojezičnost – en jezik upada) in 5. okolje, v katerem se jezik uporablja (npr. doma, v šoli). Baker dodaja še šesto razsežnost, ki je povezana z odločitvijo za učenje jezika, in razlikuje med izbirno dvojezičnostjo (angl. *selective bilingualism*; posameznik se sam odloči za učenje jezika) in dvojezičnostjo, ki je vezana na okoliščine (angl. *circumstantial bilingualism*; posameznik se uči še enega jezika zaradi preživetja).
 - 2 Tako je npr. Isačenko v svoji razpravi *O večjezičnosti* (1938, 113) zapisal, da je »dvojezičnost v Evropi zelo običajen in razširjen pojav; razlike med občevalnim in kulturnim jezikom so pogosto prav velike, kakor n. pr. v Švici, v Italiji, na Norveškem, pa tudi na Hrvaškem in v Sloveniji. Posebna vrsta te splošne dvojezičnosti pa je doma v Srednji Evropi, kjer se narodne in jezikovne meje često križajo in kjer gospodarski in kulturni pogoji silijo obrobno prebivalstvo, da obvladuje po več jezikov.«
 - 3 Po A. Nečak Lük (1998, 80; prim. Komac 2002, 17) »[g]ovorno skupnost tvorijo vse jezikovne skupnosti, ki živijo v skupnem sociogeografskem prostoru, imajo skupno (eno ali več) sredstvo sporazumevanja, družijo jih gostota komunikacijske mreže, od drugih govornih skupnosti pa jih ločuje nizka intenzivnost komunikacije.«
 - 4 Pojem *diglosije* kot zamejitve funkcij v sporazumevalni praksi določene (določeni) jezikovne (jezikovnih) skupnosti je v jezikoslovje vpeljal Ferguson (1959, 336). Fishman (1968, 34) je definicijo razširil in ob opredelitvi dvojezičnosti kot sposobnosti posameznika, da uporablja več jezikov, izpostavil opredelitev diglosije kot družbene razsežnosti. Gre za t. i. visoko in nizko različico (jezika), pri čemer se visoka uporablja za izobraževanje, v religiozne namene in pri formalnem sporazumevanju, nizka pa pri neformalnih stikih in v lokalni rabi (prim. Baetens Beardsmore 1986, 39; Nečak Lük 1995; Komac 2002, 18).
 - 5 *Jezikovni prestiž* razumemo kot »vrednost, ki se pripisuje jeziku zaradi njegovega družbenega statusa« (Kaučič Baša 1998, 16; prim. Komac 2002, 17).
 - 6 Kot *jezik manjšine* / *manjšinski jezik* (angl. *minority language*) je razumljen jezik z nižjim prestižem in šibko močjo, ki ga govori manjši del populacije neke države, *kot jezik večine* / *večinski jezik* (angl. *majority language*) pa jezik z višjim statusom, ki ga govori večina populacije neke države (prim. Baker – Prys Jones 1998, 703, 704).

analize *jezikovno mešanega okolja*⁷ opisuje območje Kanalske doline na italijansko-slovensko-avstrijski tromeji, kjer v jezikovnih praksah lokalnega prebivalstva že stoletja – vpete v zgodovinske, politične in gospodarske okoliščine – sobivajo slovenska, nemška, furlanska in italijanska *jezikovna skupnost*.⁸

Razvijanje *jezikovnih spretnosti*⁹ v tovrstnih jezikovnih okoljih je neposredno povezano z vprašanji dvo- in večjezičnosti ter tako na ravni posameznika kot na širši družbeni ravni zahteva interdisciplinarno raziskovanje in pristop. Kot poudarjata Baetens Beardsmore (1986, 46) in Cummins (2001a, 57), se je pri raziskovanju razvijanja dvo- in večjezičnosti v šolskem izobraževanju treba zavedati kompleksnosti procesa in upoštevati vrsto spremenljivk: od jezikovnega znanja, ki ga otrok prinese v šolo, statusa, ki ga ima določen jezik zaradi različnih okoliščin v opazovani skupnosti, družbenogospodarskega položaja otrokovih staršev, vrste izobraževalnega programa, zaporedja poučevanja različnih jezikov, jezikovnega pouka glede na homo- oz. heterogenost skupine učencev, pričakovanj in stališč učiteljev, vključenosti in vloge staršev pri razvijanju jezikovnih spretnosti v različnih jezikih, stališč staršev in otrok do pridobivanja jezikovnih znanj, do pritiskov in spodbud širšega jezikovnega, družbenega in političnega okolja.

Monografija je rezultat proučevanja literature o razvijanju sporazumevalne zmožnosti v jezikovno mešanih okoljih, osebnih izkušenj s poučevanjem slovenščine kot drugega in/ali tujega jezika ter desetletja pedagoškega in raziskovalnega dela v Kanalski dolini.

Na primeru razvijanja sporazumevalne zmožnosti v slovenskem jeziku, ki spada med jezikovna znanja posameznikov različnih jezikovnih skupnosti v govorni skupnosti Kanalske doline, in sicer pri šoloobveznih otrocih, katerih *prvi jezik*¹⁰ večinoma ni slovenščina, so po prilagojenem Cumminsovem interakcijskem modelu (1979) predstavljeni dejavniki in medsebojni vplivi, ki jih je treba upoštevati pri razvijanju sporazumevalne zmožnosti v več jezikih v jezikovno mešanih okoljih.

7 V skladu z opredelitvijo mešanih lokalnih skupnosti (Muskens 2000; Nečak Lük 2000, 5; prim. Komac 2002, 16) je *jezikovno mešano okolje* tisto, v katerem se skozi konjunktivne in/ali disjunktivne procese primikanja oz. odmikanja, sožitja, uveljavljanja interesov in samopotrjevanja vzpostavljajo razmerja med jezikovnimi skupnostmi, ki sobivajo v okviru iste govorne skupnosti.

8 *Jezikovne skupnosti* so družbene skupnosti, ki se razlikujejo glede na rabo različnih zvrsti in podzvrsti istega jezika; opredeljuje jih jezik, ki ga govorijo njihovi pripadniki (prim. Komac 2002, 17).

9 *Jezikovne spretnosti* vključujejo branje, pisanje, govorjenje in razumevanje.

10 Termina *prvi* (J1) in *drugi jezik* (J2) uporabljamo v pomenu zaporedja učenja in usvajanja več jezikov. Kot prvi jezik razumemo jezik, ki se ga je posameznik glede na zaporedje učenja in usvajanja jezikov najprej naučil in ga usvojil.

Gre za *študijo primera*¹¹ razvijanja sporazumevalne zmožnosti v slovenskem jeziku v jezikovno mešanem okolju Kanalske doline, nastalo na podlagi *opazovanja z udeležbo*,¹² kvantitativne in kvalitativne analize gradiv, povezanih z izvajanjem pouka slovenščine v šolskem letu 2003/2004 v dolinskih¹³ vrtcih in osnovnih šolah, ter raziskave, ki je bila med učiteljsko in starševsko populacijo Kanalske doline opravljena v šolskih letih 2003/2004 in 2004/2005.

V poglavju 1 *Razvijanje sporazumevalne zmožnosti v več jezikih – stvarnost jezikovno mešanih okolij* so predstavljena teoretična izhodišča in terminološki aparat za interpretacijo razvijanja sporazumevalne zmožnosti v izbranem jeziku pri posamezniku, ki živi v jezikovno mešanem okolju in zato razpolaga z znanjem več jezikov. Poglavje 2 *Razvijanje sporazumevalne zmožnosti v več jezikih pri posamezniku – jezikovna socializacija* prikazuje raziskovanje razvijanja sporazumevalne zmožnosti pri posamezniku kot opazovanje kompleksnega dinamičnega procesa jezikovne socializacije s poudarkom na sporazumevalnih okoliščinah, ki določajo posameznikove jezikovne prakse in rabe. Poglavje 3 *Interakcijski model – ogrožje za ponazoritev kompleksnosti razvijanja sporazumevalne zmožnosti v več jezikih* prinaša predstavitev Cumminsovega interakcijskega modela (1979), s katerim je mogoče z manjšimi prilagoditvami zajeti vso kompleksnost procesa razvijanja sporazumevalne zmožnosti, pri čemer je poudarjeno *sociolingvistično gledišče*.¹⁴

Empirično gradivo je pregledno urejeno v poglavju 4 *Razvijanje sporazumevalne zmožnosti v slovenskem jeziku v jezikovno mešanem okolju Kanalske doline iz perspektive interakcijskega modela*, ki prinaša predstavitev razvijanja sporazumevalne zmožnosti v slovenskem jeziku pri šoloobveznih otrocih Kanalske doline v okviru širšega družbenega *konteksta*¹⁵ v vsej diahroni in sinhroni razsežnosti. Izpostavljene so tako jezikovne (psiho-, socio- in geolingvistični dejavniki) kot nejezikovne prvine (demografski, gospodarski, politični, kulturni, družbeni in pravni dejavniki) konteksta. Ta se oži in notranje diferencira od **govorne skupnosti Kanalske doline skozi čas** v podpoglavju 4.1 *Jezikovno mešano okolje Kanalske doline in razvijanje sporazumevalne zmožnosti v slovenskem jeziku skozi čas, aktualne starševske in učiteljske populacije* v podpoglavju 4.1.1 *Raziskava o znanju in rabi dolinskih jezikov*

11 *Študija primera* (angl. *case study*) je empirično raziskovanje sodobnih pojavov v vsakdanjem življenju, pri čemer meje med pojavom in kontekstom niso povsem razvidne. Uporabljajo se različne raziskovalne metode in pristopi; običajno gre za kombinacijo opazovanja (angl. *observation*) in metod zbiranja različnih podatkov (angl. *multiple data collection methods*) z raziskovanjem arhivov, intervjuji in vprašalniki. Osrednji namen študij primera je odkriti vzorce, določiti pomene, izoblikovati ugotovitve in razvijati teorijo.

12 Metoda *opazovanja z udeležbo* se običajno uporablja za manjše, sorazmerno zaprte skupnosti in traja daljše časovno obdobje (prim. Komac 2002, 42).

13 V nadaljevanju pridevnik dolinski enoumno uporabljamo v povezavi s Kanalsko dolino.

14 *Sociolingvistiko* razumemo kot vedo o družbenem razslojevanju jezika, ki proučuje sistemska razmerja med družbenimi in jezikovnimi strukturami (prim. Komac 2002, 18).

15 *Kontekst* razumemo kot nadpomenko za okoliščine, v katerih poteka govorno dejanje, in sobesedilo.

med starši in učitelji/vzgojitelji otrok, ki so v šolskem letu 2004/2005 obiskovali vrtce ali prvih pet razredov osnovnih šol v Ukvah, Žabnicah, na Trbižu in v Beli Peči ter vrtičkarjev in učencev prvih petih razredov dolinskih osnovnih šol v podpoglavju 4.2 *Pouk slovenskega jezika v šolskem letu 2003/2004* do študije posameznih primerov v podpoglavju 4.3 *Študija primerov*.

Gradivo, zbrano na terenu in razčlenjeno z vidika prilagojenega Cumminsovega interakcijskega modela dvojezične vzgoje in izobraževanja (1979), je potrdilo nekoliko drugače izraženo, a večkrat slišano »ljudsko resnico«. Kljub prizadevanjem lokalnih organizacij in posameznikov, v zadnjih letih formalno priznani zgodovinski prisotnosti več jezikov na tem območju (*Zakon 482 o zaščiti zgodovinskih jezikovnih manjšin na ozemlju Republike Italije* iz leta 1999 in *Zakon 38 o celostni zaščiti Slovencev v Italiji* iz leta 2001), formalno zagotovljenim pravicam ter možnostim za sporazumevanje in razvijanje prisotnih jezikovnih znanj, poučevanju slovenščine sorazmerno naklonjenemu lokalnemu prebivalstvu ter vse bolj »opevanih« prednostih večjezičnosti zlasti zaradi dolgoletne načrtnosti odsotnosti institucionaliziranega pouka slovenskega jezika širša družbena večjezičnost in razpolaganje s sporazumevalno zmožnostjo v slovenskem jeziku na območju Kanalske doline prehaja v individualno večjezičnost. Na podlagi ugotovitev o dejanskem stanju in sovisnosti med opazovanimi spremenljivkami so predstavljena možna izhodišča za nadaljnje razvijanje sporazumevalne zmožnosti v slovenskem jeziku na tem območju. Pri tem sta posebej poudarjeni možnost razvijanja jezikovnih znanj v okviru šoloobveznega pouka (kar daje jeziku določen prestiž) in vloga, ki jo imajo pri uresničevanju tega procesa »pomembni posamezniki« v otrokovem življenju.

Ključno spoznanje monografije tako lahko strnemo z besedami matere iz Ukev: »Šolo otrok naredi, ker mora! Učiteljica naredi svoje, starši svoje in tudi cerkev naredi nekaj. In potem otrok sam naredi nekaj iz sebe.«

Za dobro popotnico otroku, da bo lahko v današnjem svetu z razvito sporazumevalno zmožnostjo suverena uporabnika najmanj dveh ali več jezikov dejavno in zavestno uporabljal ter razvijal prednosti tovrstnih znanj in jih znal predajati novim generacijam, je najprej treba poznati ključne dejavnike in njihove interakcije, ki potekajo znotraj in zunaj vzgojno-izobraževalnega procesa v vsej svoji kompleksnosti. Pri tem je posebej pomembna vloga izobraževalnega okolja (širšega družbenega, lokalnega, npr. na občinski ravni in na ravni lokalne skupnosti, sorodstvene mreže in ožjih družinskih članov), prispevek otrokovega jezikovnega znanja ob vstopu v šolo in njegova *motivacija*¹⁶ za učenje in razvijanje

16 O'Graddy in dr. (prim. Ferbežar 1999, 428; Komac 2002, 153) razlikujejo med *instrumentalno* (učenje jezikov za specifične namene) in *integracijsko* (želja (ne)naučiti se drugega jezika zaradi boljšega poznavanja/zavračanja določene kulture in (ne)življanja vanjo) *motivacijo*.

jezikovnega znanja; otrokovo razvijanje sporazumevalne zmožnosti in motivacija za nadaljnje učenje v izobraževalnem procesu skupaj z dejavniki, ki na to vplivajo, ter učinek posameznih dejavnikov na posameznika in širšo lokalno skupnost. A nikakor ne smemo pozabiti »pomembnih odraslih«, ki spremljajo otroka v procesu pridobivanja in razvijanja jezikovnih znanj – tako širša družba kot jezikovni načrtovalci (znanstveniki, raziskovalci, kulturni in politični delavci), učitelji in starši. Zavedati se moramo svoje vloge in jo izpolnjevati po najboljših močeh ter z vso odgovornostjo. Še posebej v občutljivih jezikovno mešanih okoljih, kakršno je Kanalska dolina.

**1 RAZVIJANJE SPORAZUMEVALNE
ZMOŽNOSTI V VEČ JEZIKIH –
STVARNOST JEZIKOVNO
MEŠANIH OKOLIJ**

Pri razvijanju sporazumevalne zmožnosti gre za usposabljanje posameznika za rabo jezika v vsakdanjem sporazumevanju. Izraz *sporazumevalna zmožnost* je uvedel Hymes (1974; prim. Baker – Prys Jones 1998, 675). V nasprotju z *jezikovno zmožnostjo* Chomskega, ki zajema predvsem abstraktno slovnično znanje, prihaja sporazumevalna zmožnost do izraza v različnih govornih situacijah v interakciji z drugimi, da vemo, kako komu kdaj kje kaj reči.¹⁷ Pri razvijanju sporazumevalne zmožnosti je v središču pozornosti učenec oz. učenci se, pri čemer se po *komunikacijskem pristopu*¹⁸ njegova sporazumevalna zmožnost razvija s komunikacijo oz. sporazumevalno prakso.

Razvijanje sporazumevalne zmožnosti, ki jo podobno kot N. Pirih Svetina (2000, 45; prim. Komac 2002, 20) razumemo kot

znanje in védenje, ki posamezniku omogoča, da lahko ustrezno in učinkovito (receptivno in produktivno, se pravi kot poslušalec in govorec, bralec in pisec) uporablja jezik (ali več jezikov; op. avtorice), in sposobnosti (spretnosti), da to znanje uporablja za sporazumevanje v realni situaciji – da lahko tvori in razume poljubno število besedil v različnih govornih položajih in za različne potrebe oz. sporazumevalne namene,

je eden ključnih procesov socializacije oz. vključevanja posameznika v družbeno okolje. Prav sporazumevalna zmožnost v vsej celovitosti¹⁹ posamezniku omogoča dojetje in razumevanje obstoječega, ubesedenje in posredovanje lastnega

17 Kot pravi O. Kunst Gnamuš (1979, 81), »[t]eorija komunikativne kompetence (ki jo prevajamo kot sporazumevalna zmožnost) izhaja iz funkcije jezika v družbenem življenju. Izhodišče ni več abstrakten jezikovni sestav stavkotvornih pravil, ki jih je ponotranjil abstraktni govorec v idealnih družbenih razmerah, ampak osebna slovnica konkretnega govorečega človeka, slovnica, ki se je uresničila kot posledica posebne enovitosti družbenih in duševnih dejavnikov v konkretnih družbenih razmerah. Takšna teorija je občutljiva za vrsto dejavnikov: za variacije v osebnih zmožnostih, za družbene razmere, za socialne in funkcijske zvrsti jezika določenega družbenega in pokrajinskega okolja, za motive, namene in predmet sporočanja ter sobesedilo«.

18 Temeljna izhodišča komunikacijskega pristopa k učenju so: 1. jezik je sistem prenesenih pomenov; 2. glavni namen jezika je interakcija in sporazumevanje; 3. jezik analiziramo s pomočjo ustreznih slovničnih struktur v povezavi s pomenskimi kategorijami, ki se uporabljajo v okviru posameznih govornih dogodkov (prim. Baker – Prys Jones 1998, 677).

19 Po I. Ferbežar (1999, 419–422; prim. Komac 2002, 26) sporazumevalno zmožnost (komunikacijsko kompetenco, angl. *communicative competence*) v najširšem smislu sestavljajo: *jezikovna zmožnost* (ki pomeni znanje jezika in védenje o njem ter se deli na: organizacijsko, ki obsega slovnično obvladovanje koda in njegovih pravil na vseh ravneh, in besedilno zmožnost, zmožnost oblikovati pravilna in smiselna besedila, ter pragmatično zmožnost, kamor spadata ilokucijska oz. funkcionalna zmožnost, prepoznati različne funkcije besedil oz. sporazumevalnih namer sogovorca, in sociolingvistična zmožnost, tj. zmožnost upoštevanja družbenih pravil (primerne) jezikovnega vedenja), *strateška zmožnost* (zmožnost jezikovno znanje uporabiti v konkretnih okoliščinah in za določen namen), *psihofiziološki mehanizmi oz. spretnosti, vezane na kanal* (vidni oz. slušni) in *načine izvedbe* (receptivna/produktivna oblika). Pri tem sta strateška in jezikovna zmožnost neodvisni; jezikovna zmožnost pomeni obvladovanje pravil tvorbe oz. jezikovne rabe in okoliščin, strateška zmožnost pa govorcuro omogoča učinkovito uporabo jezikovne zmožnosti oz. oblikovanje besedil med sporazumevanjem.

mnenja, predvsem pa dejavno in tvorno soustvarjanje obstoječega. Za posameznika, rojenega in živečega v jezikovno mešanem okolju, je znanje lokalnih jezikov ena osnovnih preživetvenih spretnosti. Različna jezikovna znanja in spretnosti so za lokalno prebivalstvo nekaj samoumevnega, kar jih spremlja že od malih nog in jih določa v primerjavi z drugimi.

Razpolaganje z znanji različnih jezikov oz. ustrezno razvita sporazumevalna zmožnost v različnih jezikih posamezniku omogoča učinkovito sporazumevanje, udejstvovanje v družinski in širši skupnosti, na ta način se identificira ter ima določene kognitivne in kulturne prednosti.

Sporazumevalna zmožnost je rezultat različnih mehanizmov formalnega izobraževanja, neformalnega pridobivanja znanja, aktualnih jezikovnih praks in stališč ter posameznikovih individualnih lastnosti.

1.1 RAZISKOVANJE RAZVIJANJA SPORAZUMEVALNE ZMOŽNOSTI V VEČ JEZIKIH

Razumevanje in proučevanje dvo- in večjezičnosti je vpeto v čas. V različnih obdobjih je obravnavano z različnih gledišč in zato »deležno« različne (ne)naklonjenosti.²⁰

Zanimanje za razvijanje sporazumevalne zmožnosti v več jezikih sovpada z razvojem *uporabnega jezikoslovja*.²¹ Njegovi začetki segajo v čas druge svetovne vojne, ko se je zaradi preseljevanja pojavila potreba po hitrem usvajanju in učniju jezikov. Po drugi svetovni vojni je zaradi številnih pogajalskih dejavnosti ta potreba rastle in začel se je hiter razvoj metod za intenzivno učenje jezikov, tudi s pomočjo nove tehnične opreme.

Pozna 60. oz. zgodnja 70. leta so prinesla razvoj uporabno naravnanih jezikoslovnih ved in smeri, ki so poleg opisovanja in predpisovanja poudarjale vlogo okoliščin. Teoretično jezikoslovje je v tem času prišlo do točke, ko je bilo za temeljitejšo poznavanje jezikovnih struktur pri jezikoslovnih raziskavah treba upoštevati zunajjezikovne dejavnike, s katerimi se je jezikoslovje dotlej bolj malo ukvarjalo.²²

20 Npr. v Ameriki in Avstraliji od izrazite nenaklonjenosti večjezičnosti v letih pred 1. svetovno vojno in med obema vojnoma do pozitivne naravnosti v poznih 60. oz. zgodnjih 70. letih v skladu s težnjo po družbeni enakosti in zagotavljanjem človekovih pravic.

21 Gre za interdisciplinarno raziskovanje, ki se ukvarja s proučevanjem jezikovnih težav pri sporazumevanju, jih prepozna, analizira in razrešuje z razpoložljivimi jezikoslovnimi teorijami, metodami in spoznanji, pri čemer razvija nove teoretične in metodološke pristope. Od splošnega jezikoslovja se razlikuje po naravnosti k vsakdanjim težavam, povezanim z jezikom in sporazumevanjem, katerih razumevanje in dojetanje je mogoče le ob dobrem uvidu v teoretično jezikoslovje.

22 Npr. dialektologija se je od mladogramatikov naprej ukvarjala z zunajjezikovnimi razlogi za jezikovne spremembe.

Sprva se je uporabno jezikoslovje ukvarjalo predvsem s poučevanjem tujega jezika (oz. tujih jezikov – za potrebe vojske in diplomacije), kar je še danes pogosta asociacija v anglosaškem svetu. Pozneje se je razširilo z novimi disciplinami.

Proučevanje dvo- in večjezičnosti obsega interdisciplinarne študije (strukturno jezikoslovje, sociolingvistiko, sociologijo, psiholingvistiko, socialno psihologijo, demografijo) jezikovnih sistemov jezikov v stiku, funkcij jezikov v izbrani govorni skupnosti, skupin in skupnosti v stiku ter govora posameznikov, ki uporabljajo več kot en jezik. Po Clynu (2000, 302–303) so ključne paradigme teh raziskav *jezikovni stik* (proučevanje jezikovnega stika v nekem jezikovnem sistemu ob upoštevanju socio- in psiholingvističnih dejavnikov ter interakcij; npr. Weinreich 1953; Haugen 1997 (1959); Gumperz 1982; Giles in dr. 1977), *jezikovno preklapljanje* (osredotočenje na jezikovno rabo, domene jezikovne rabe oz. t. i. *govorne domene*,²³ razlage jezikovnih preklapov in proučevanje mest, na katerih prihaja do jezikovnega preklapljanja; npr. Fishman 1968, 1989), *jezikovna smrt* (predmet proučevanja so običajno jeziki omejenih območij, npr. bretonščina, ameriška indijanščina, jeziki avstralskih aboridžinov, pogosto pa tudi spremembe slovnice pri zadnjih govornikih nekega jezika) in *jezikovno pešanje* (angl. *language attrition*; merjenje izgube jezikovnih spretnosti v J1 oz. ohranjanje jezikovnih spretnosti v J1).

Največ raziskav je bilo opravljenih na področju *kontrastivnega jezikoslovja* oz. *jezikov v stiku*.²⁴ Zgodnje raziskave so se osredinjale na besedišče (katere besede prehajajo iz enega jezika v drugega), pozneje pa je bilo več pozornosti namenjene slovnici in glasoslovju.

Študije o tro- in večjezičnosti so v primerjavi z raziskovanjem dvojezičnosti novejše. C. Hoffman (1998) je postavila tezo, da zahteva vprašanje tro- in večjezičnosti poseben status. Ena prvih študij, v kateri se, sicer v okviru dvojezičnosti, razmišlja o splošnih in teoretičnih perspektivah in pristopih k večjezičnosti ter ponuja študije primerov in nekaj vzgojno-izobraževalnih modelov, je zbornik, ki sta ga uredila Cenoz in Genesee *Beyond Bilingualism: Multilingualism and Multilingual Education* (1998). Sledi vrsta raziskav, posvečenih razlikam med učenjem/ usvajanjem drugega in tretjega jezika ter vprašanjem novih pedagoških pristopov. Raziskave z vzgojno-izobraževalnega in razvojnega ter psiholingvističnega vidika

23 Kot *govorno domeno* razumemo natančno določen kontekst, v katerem se uporablja določen jezik.

24 Tako npr. za problematiko slovensko-hrvaškega jezikovnega stika gl. V. Požgaj Hadži (2002). V slovenskem prostoru praktično vrednost kontrastivnih raziskav oz. odkrivanje jezikovnih prvin, ki povzročajo največ težav pri učenju/usvajanju drugega jezika, za pisanje učbenikov poudarja npr. že Dular (1987 v Požgaj Hadži 2002, 26): »Naše raziskave imajo popolnoma drug praktični namen; odkriti v slovenščini in srbohrvaščini prvine, ki nam pri učenju povzročajo največ težav, in podatke o tem uporabiti pri pisanju učbenikov, kajti možnosti za boljše sporazumevanje in sodelovanje med pripadniki južnoslovanskih narodov ne vidimo v odpravljanju in zlivanju jezikov niti v njihovem medsebojnem podrejanju, temveč njihovem učinkovitem učenju.«